

Toespraak gehouden door drs. J.D.W. Eerbeek, hoofdpredikant DJI, op zaterdag 25 april 2009 bij de synodevergadering van de PKN bij de behandeling van de nota over categoriaal pastoraat

Geachte leden van de synode,

Hartelijk dank voor uw uitnodiging om bij de behandeling van de notitie over het categoriaal pastoraat een inleiding te houden.

Ik doe dat op basis van mijn ervaring in het justitiepastoraat. Twintig jaar ben ik werkzaam geweest als gevangenispredikant en ik werk tien jaar als hoofdpredikant, ik heb de oprichting en ontwikkeling van Exodus meegemaakt en ik ben voorzitter van de vereniging Samenwerkingsverband Exodus Nederland.

In bijzonder pastoraat is de kerk in predikanten en vrijwilligers zeer vitaal aanwezig. Dat laat de notitie over het categoriaal pastoraat zien.

Mijn inleiding heb ik als titel gegeven 'de grote betekenis van het christelijk geloof en de kerkgemeenschap in de gevangenis en de maatschappelijke relevantie ervan'.

In het boek 'Een misdadiger is meer dan zijn delict' heb ik dat breder omschreven, ook in veel praktijkvoorbeelden.

In elf punten licht ik de betekenis van ons geloof en van de kerkgemeenschap en de maatschappelijke betekenis ervan vanuit de ervaring in het justitiepastoraat nader toe.

Een. Criminaliteit is een groot maatschappelijk en politiek probleem. Het heeft grote effecten voor de slachtoffers, voor de daders zelf en voor hun relaties, en voor de samenleving als geheel.

Er is in ons land een heel hoog recidivepercentage. 75% van de gedetineerden valt regelmatig terug in criminaliteit.

Twee. In de gevangenis heb ik gezien hoe diepgebroken het leven kan zijn. Gebroken door wat er in het delict is gebeurd, en ook door de levensgeschiedenis van iemand zelf. Veel gedetineerden staan met hun gezicht naar het verleden en met hun rug naar de toekomst. Ze zitten niet alleen vast in de gevangenis, maar ook in hun eigen levensverhaal. Dat komt door eigen schuld, door schuld van anderen, en vaak door een combinatie daarvan. En ook heeft het aan kansen ontbroken om tot ontwikkeling te komen.

Veel gedetineerden hebben een complexe problematiek op persoonlijk gebied en op maatschappelijk gebied.

'Op het persoonlijke vlak gaat het onder meer om achterstanden in persoonlijke ontwikkeling, in relationele en sociale vaardigheden en in scholing, onvermogen tot het kunnen voeren van een eigen huishouding, instabiliteit in de dagelijkse levensverrichtingen, verslavingsproblematiek, problematiek met betrekking tot het omgaan met de eigen religieus-culturele achtergrond, motivatie- en zingevingproblematiek, het ontbreken van duurzame significante contacten, eenzaamheidsproblematiek.

Bij de maatschappelijke voorwaarden gaat het om het ontbreken van werk, het ontbreken van huisvesting, het sociaal milieu, het ontbreken van voldoende steunende contacten, het strafblad, onvoldoende toegankelijkheid van bestaande voorzieningen.'

Veel persoonlijke en maatschappelijke problemen dus. Twee licht ik er nog in het bijzonder uit, omdat daar het justitiepastoraat een belangrijke rol in kan spelen: het ontbreken van motivatie en van binding met de samenleving.

Veel gedetineerden willen een nieuwe levensweg inslaan. Ze willen iets anders van hun leven maken dan hoe het tot nu toe gelopen is. Er zijn momenten van een sterke motivatie. Maar veel van deze motivatie verdampst tijdens de detentie. Het is moeilijk om de goede voornemens vast te houden. Men is aan zichzelf alleen overgeleverd. En dan is er veel kracht nodig om motivatie vast te houden bij alles wat op hen afkomt. Dat geldt ook voor de tijd na de detentie. Er zijn veel tegenslagen en verleidingen waardoor men weer terugvalt in het oude patroon.

Naast motivatie is binding met de samenleving nodig om criminaliteit te voorkomen. De criminologe Junger-Tas¹ wijst op dit essentiële punt. 'Binding – met je naaste, je geliefde of je ouders, maar ook met instituties zoals school, werk, vrienden of de sportclub – is een zeer belangrijke factor bij de integratie.

Kinderen – en volwassenen trouwens ook – moeten gebonden zijn aan de samenleving waarin ze leven. Want als die binding er niet is hebben ze geen boodschap aan de eisen die de samenleving stelt. Ze hebben niets te verliezen, het kan ze niets schelen.'

Samengevat kan worden gezegd dat velen zich met hun leven in een vicieuze cirkel bevinden waar ze zich op eigen kracht niet uit kunnen bevrijden.

Drie. Het justitiepastoraat is een kerntaak van de christelijke gemeente.

Gedenkt de gevangenen als medegevangenen, staat er in Hebr 13 : 3. Het woord 'gedenken' in de bijbel is veel meer dan 'even denken aan'. Als God mensen gedenkt, dan brengt Hij een beslissende wending aan in hun levenssituatie. Overal daar waar het leven stukbreekt op de feiten, scheidt God in zijn gedenken nieuw perspectief. Gedenken staat in tegenstelling tot woorden als vergeten en wegwissen, wegschrappen uit de geschiedenis. Bij God wordt niemand afgeschreven. Het justitiepastoraat en de kerken kunnen vanuit deze bijbelse roeping voor de levenssituatie van gedetineerden van grote betekenis zijn. Het kan bijdragen aan het herstel van het leven.

Vier.

Onder gedetineerden is een heel grote behoefte aan geestelijke verzorging. Onderzoek heeft aangetoond dat 87% van de gedetineerden zegt er behoefte aan te hebben. Hetzelfde onderzoek zegt dat het gaat om religieuze en existentiële thema's. 68% Van de kerkgangers bezoekt de kerkdienst om religieuze redenen (iets van God ervaren, preek, bidden). 60% bezoekt de kerkdienst om persoonlijke redenen (om een kaarsje aan te steken, omdat ik me daarna sterker voel, voor hulp bij mijn problemen). Oskamp komt tot soortgelijke conclusies (p117).

De kerkdienst is een rustpunt in de week. Dat heeft te maken met de nabijheid van God die men in de kerk ervaart. En verder: kracht, luisteren naar de bijbel en de preek, en de andere sfeer die in de kerkdiensten heerst. Als hoogtepunten heeft hij opgetekend: bidden, kaarsjes, zingen en sociaal contact.

Vijf. Het grote bereik van de geestelijke verzorging en het justitiepastoraat is opmerkelijk.

Onder gedetineerden is weinig of geen vertrouwen in instanties en instituties. Velen van hen zijn aan alle eindstations van de hulpverlening voorbij.

¹ Junger-Tas, J., in: Justitiemagazine, oktober 2003.

Het grote bereik van het justitiepastoraat heeft te maken met de bijzondere relatie die predikanten en pastores aangaan met gedetineerden. Het is een relatie van diepgaand vertrouwen die verworteld is in het ambt. Het ambt schept in de gevangenis en ik denk ook in andere instellingen, vrijheid.

Het schept ook een eigensoortige relatie tussen pastor en pastorant. In de ambtsbediening zijn mensen die zich aan de zorg van de pastor toevertrouwen geen cliënten, maar zusters en broeders. Pastor en pastoranten naast elkaar. Deel van een gemeenschap van God en mensen.

Zes. Het aanbod van het justitiepastoraat

Met het oog op de complexe problematiek van veel gedetineerden, zoals ik hierboven heb omschreven, heeft het justitiepastoraat een aanbod dat bij kan dragen aan herstel van het leven. De basis ervan ligt in de christelijke theologie en antropologie. Ieder mens, hoe zijn leven ook loopt, is en blijft beeldrager van God. De mens is als een persoon met een eigen identiteit geschapen. In die identiteit leeft hij niet op zichzelf, maar hij is geschapen in relatie met God, met anderen en met de schepping als geheel.

Het justitiepastoraat draagt dus bij aan de versterking van de persoonlijke identiteit, aan verantwoordelijkheidsbeleving en aan verbinding met een gemeenschap

De justitiepredikant ontmoet de gedetineerde met liefde en aanvaarding.

Maar er is ook een bredere aanvaarding die in de gevangeniskerk manifest wordt. Over de muren van de gevangenis heen. Door de verbondenheid met de kerken en de inzet van veel vrijwilligers.

Vrijwilligers zijn de belichaming van het evangelie. Ze maken de genadeverkondiging van onze kerken tastbaar en voelbaar. Ze laten zien dat er ondanks de muren een verbondenheid is die blijft.

Aanvaarding.

Een misdadiger is meer dan zijn delict betekent dat zijn daden veroordeeld zijn, maar dat hij als mens aanvaard blijft. Die aanvaarding schept ruimte om kwetsbare kanten van jezelf te gaan zien. Over je schuld te gaan praten. Over je levensgeschiedenis. Je diepere verlangens naar toekomst. Vanuit de liefde en de aanvaarding is een belangrijke inzet te komen tot verdieping van het leven. Diepere geloofs- en levensvragen die ieder mens heeft, kunnen aan de orde komen. En de christelijke traditie draagt daarvoor een schat van bronnen, verhalen en richtingwijzers met zich mee.

Zeven.

Gedenkt de gevangenen als medegevangenen. Dat woordje 'als' is een als van wederkerigheid. In onze bijbelse oriëntatie op gevangenen gaat het niet wij en zij, maar worden we opgeroepen met hen een relatie van wederkerigheid op te zoeken. In de gevangeniskerk staan pastores en gedetineerden heel dichtbij elkaar. Er is geen sprake van een afstandelijke hulpverleningsrelatie en het zijn ook geen cliënten. De benaming 'cliënt' vind ik niet passen in de geestelijke verzorging. Gevangenen zijn onze zusters en broeders.

Pastoraat als invulling van de geestelijke verzorging gaat een relatie van verbondenheid met iemand aan en geen zakelijke, vooral door professionaliteit gedomineerde, relatie. Ik kom hier straks op terug.

Acht

Vanuit het justitiepastoraat en de kerken zijn grote nazorgprojecten voor ex-gedetineerden van de grond gekomen. Zelf heb ik destijds het initiatief genomen tot de Exodusprojecten. Exodus heeft zich met steun van de kerken ontwikkeld tot een grote landelijke organisatie met een

christelijke identiteit. Exodus heeft tien huizen voor begeleid wonen en nog vier in ontwikkeling. Er zijn meer dan 1500 vrijwilligers die bezoeken brengen in de gevangenis in kerkdiensten en in individuele bezoeken, nazorgvrijwilligers die als maatjes ex-gedetineerden individueel begeleiden, vrijwilligers in de ouder-kind-detentie projecten die kinderen naar hun vader of moeder in de gevangenis brengen, en er is een aparte afdeling belast met de relatie met de kerken.

In de Exodushuizen wonen per jaar zo'n 500 ex-gedetineerden in een begeleidingsprogramma en velen honderden worden begeleid door vrijwilligers. Met recht kan worden gesteld dat het pastoraat en de kerken pioniers zijn geweest op het gebied van de nazorg.

De kern van het Exodusprogramma is dat bij de complexe problematiek op persoonlijk en maatschappelijk gebied een samenhangend begeleidingsprogramma nodig is op alle levensgebieden. Exodus geeft begeleiding op het gebied van wonen, werken, relaties en zingeving.

Negen. De slachtoffers.

Het justitiepastoraat moet niet alleen oog hebben voor de daders van misdrijven maar ook voor de slachtoffers. De noodzaak daarvan ben ik vooral ook door het contact met nabestaanden meer en meer gaan zien .

Arjen Jansons beschrijft in zijn boek in het bos zijn de wilde dieren de moord op zijn dochter Sybine 10 jaar geleden. Het was een gruwelijk misdrijf. Hij laat zien hoe mensen van de kerk hun gezin in die periode tot zeer grote steun zijn geweest. Van harte wil ik ook hier bij u als synode de noodzaak tot aandacht voor begeleiding van slachtoffers van misdrijven onder de aandacht brengen.

Tien. De identiteit van het justitiepastoraat

Justitiepastoraat is voor mij kerkenwerk. De justitiepredikant bestaat niet op zichzelf. Hij is geen zingevingfunctionaris, maar hij is een gezondene van de kerk. Hij staat in het ambt. Het ambt is wezenlijk voor de vertrouwensrelatie met de pastorant. Zeker bij justitie is dat heel essentieel, maar ik denk ook bij andere instellingen.

Dat ambt positioneert de ambtsdrager ook tot de overheid en de instelling waar iemand werkt. Geestelijk verzorgers zijn geen individuen met een eigen zingevingspraktijk, maar het zijn vertegenwoordigers van de religieuze en levensbeschouwelijke organisaties die hen zenden. Daarom is m.i. dan ook algemene geestelijke verzorging een verschraling van wat wij vanuit de kerk en vanuit ons ambt en de traditie vanuit het evangelie te bieden hebben.

Elf. De maatschappelijke betekenis van het justitiepastoraat

Op het Ministerie van Justitie werken kerk en staat met elkaar samen bij de geestelijke zorg van gedetineerden. De overheid faciliteert in financiële middelen en in voorzieningen. De kerken geven inhoud aan de geestelijke verzorging.

Binnen de Dienst Geestelijke Verzorging werken 7 denominaties. De kerken vervullen zo voor de overheid een bijzondere taak die de overheid zelf niet kan vervullen. Daarmee hebben de kerken ook een maatschappelijke betekenis. Die maatschappelijke betekenis van de kerken kan m.i. in de komende jaren nog breder tot ontwikkeling komen.

De Minister en de Staatssecretaris van Justitie hebben er op ingezet de recidive in de komende jaren met 10%punt terug te brengen. Zij kiezen daarbij voor een brede aanpak tijdens en na de detentie.

Tijdens de detentie wordt er op ingezet om voor de gedetineerden zoveel mogelijk in tact te houden wat goed is, bijvoorbeeld relaties. En verder te ontwikkelen wat niet goed is. Het justitiepastoraat kan daar een bijdrage aan leveren.

De hoofdaalmoezenier en ik noemen dat herstelgericht pastoraat. Het gaat om het leren van een samenhangende levensvisie, relaties, verantwoordelijkheid en ook om dader-slachtoffercontacten. Na de detentie wordt door de overheid ingezet op een breed netwerk van woningcorporaties, werkgevers, hulpverleners. Mijns inziens kan de kerk daar ook een belangrijke rol in spelen. Daar zijn al initiatieven in genomen. Kerken met Stip, een groeiend netwerk van kerken die laagdrempelig willen zijn voor ex-gedetineerden en de nazorgprojecten van Exodus. De rol van de kerk kan hierin nog verder worden uitgebreid. In het algemeen vind ik dat de kerk er meer beleidsmatig op moet inzetten om meer maatschappelijke taken te gaan verrichten. Kerken zijn brede samenlevingsverbanden met grote potenties in mensen en mogelijkheden. Op het gebied van de WMO zien we hier en daar nieuwe taken voor de kerken tot ontwikkeling komen. Maar er kan nog veel meer beleidsmatig worden ingezet om de kerken in het maatschappelijk veld te positioneren.

Ik rond af.

De kerken in het justitiepastoraat sterk betrokken. Met de vernieuwende kracht van het evangelie, met de toewijding van mensen en met beschikbaarheid na de detentie.

De kerken hebben in het bijzonder pastoraat iets te bieden.

Kerken kunnen ook van het bijzonder pastoraat iets leren. Laten we in ieder geval als kerken wat in het bijzonder pastoraat gebeurt mee naar buiten uitdragen als behorend tot de identiteit van onze kerken.

Verder wil ik hier mijn dank uitspreken voor de Werkgroep Justitiepastoraat van de Protestantse Kerk Nederland. Het contact tussen het justitiepastoraat en de PKN loopt via deze werkgroep. De leden van deze werkgroep onderhouden intensief contact met de justitiepredikanten van de PKN en heeft ook een signalerende functie. Ik dank de Werkgroep hier voor de grote deskundigheid en betrokkenheid waarmee zij de communicatie zoeken met het justitiepastoraat. Zij zullen binnenkort verslag doen van hun werkzaamheden en ik beveel dat verslag bij voorbaat van harte bij u aan.

Ten slotte wil ik u als leden van de synode nog twee geschenken aanbieden. U krijgt als synodeleden allemaal een exemplaar van mijn boek 'Een misdadiger is meer dan zijn delict' en een bijzonder levensboekje voor gedetineerden dat ook deze week is uitgekomen bij Ark Mission met als titel 'Believe in life'. Het heeft een oplage van 5000 en het zal aan de gedetineerden in de gevangeniskerk worden uitgereikt.